

Recenze a zprávy

REBITSCH, Robert, *Matyáš Gallas (1588–1647). Císařský generál a Valdštejnův „dědic“*. Přeložil, úvodem a závěrečnou kapitolou opatřil Jan Kilián, Praha: Grada 2013, 399 s., ISBN 978-80-247-4778-1.

Třicetiletá válka má a vždy měla v české historiografii vojenství svým způsobem zvláštní místo, a to jak ve smyslu odborného výzkumu, tak po stránce čtenářské přitažlivosti. O tom prvním svědčí například velké množství vydaných edic pramenného materiálu tohoto období (za všechny vzpomeňme alespoň na dvě rozsahem doposud nepřekonané řady, na klasický reprezentativní výběr určený tehdy pro západní publikum *Documenta Bohemica Bellum Tricenale Illustrantia* z let 1971–1981¹ či o něco starší a neméně rozsáhlá tzv. *Regesta fondu Militare* Václava Lívy z padesátých let),² ale také ochota a schopnost zapojovat domácí výzkumy do širšího evropského rámce včetně velkých teoreticko-metodologických diskuzí, typických pro západní historiografii druhé poloviny 20. století. V tomto směru nelze nezpomenout práce Josefa Polišíenského, zvláště pak s ohledem na čas, místo a dobu vydání jeho metodicky výjimečnou knihu *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*, v níž v rámci své „trojí pohledové optiky“ zužitkoval cosi na způsob mikrohistorické perspektivy dávno před tím, než se tento pojem stal ve světě módním a kopírovaným.³ V tomto směru příznačný je také příspěvek Miroslava Hrocha a Josefa Petráně do velké historické debaty třetí třetiny 20. století o všeobecné krizi (*General Crisis*) 17. století, formulovaný z pozic tehdejší oficiálně vládnoucí marxistické historiografie.⁴ O čtenářském zájmu nás zase mohou přesvědčit naplněné police knihkupectví, které odpovídají zájmu široké čtenářské veřejnosti o knihy s válečnou tematikou. Vedle drtivě převládající produkce místy pohříchu všemožné kvality z období druhé světové války si své místo nachází i ta třicetiletá jako jeden z mála ozbrojených konfliktů doby dávno minulé, o který je patrně i mezi laickými konzumenty nějaký zájem. Obě roviny pak nacházejí styčné plochy v tématech, jako je porážka odbojných českých stavů na bělohorské

-
- 1 Josef KOČÍ – Josef POLIŠENSKÝ – Gabriela ČECHOVÁ – Miroslav TOEGEL a kol. (edd.), *Documenta Bohemica Bellum Tricenale Illustrantia I – VII*, Praha 1971–1981.
 - 2 Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu Ministerstva vnitra ČSR v Praze III–VIII*, Praha 1951–1957.
 - 3 Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970.
 - 4 Miroslav HROCH – Josef PETRÁŇ, *17. století – krize evropské společnosti?*, Praha 1976. K tomu naposledy ve značně zhuštěné formě Radek FUKALA, *Třicetiletá válka, nebo všeobecný evropský konflikt 17. století? Otázky, úvahy problémy*, České Budějovice 2012, zejm. s. 65–76.

pláni a následný vývoj pacifikace českomoravského prostoru, v obecném povědomí smršťený do značně zprofanované, ale o to vitálnější představy jiráskovského „temna“, úpění a poroby českého ducha pod habsburským jhem, nebo uchvacující osud jedné z nejzajímavějších, nejkontroverznějších, ale také nejznámějších postav dané doby, císařského generalissima Albrechta z Valdštejna, pomocí nichž lze definovat podstatu atraktivitu oné turbulentní doby jak ve smyslu vědeckých výzev, tak co do přitažlivosti pro běžného čtenáře.

Výzkum doby třicetileté války má zkrátka v našich zeměpisných šířkách již slušnou tradici, sahající minimálně do dob Pekařových a Denisových. A produkce stále nepolevuje – jen za poslední tři roky spatřilo světlo světa šest větších původních domácích prací,⁵ a snad díky výše zmíněné atraktivitě pro koncového poučeného uživatele se poslední dobou přidávají i komerční nakladatelství, která se na vydávání odborné historické literatury jinak příliš nespécializují. To je po mém soudu i případ *Matyáše Gallase* a nakladatelství Grada.

Bylo-li řečeno, že domácí výzkum se poměrně utěšeně rozvíjí a je schopen držet krok s okolním světem, neplatí to tak zcela v případě životopisných studií. Zatímco historiografie německojazyčného prostoru dále úspěšně zaplňuje mezery ve znalostech životaběhu význačných osob spjatých s armádním prostředím,⁶ u nás se po biografické metodě přístupu k problematice nesahá s takovou oblibou, ovšem s obligátní výjimkou v případě Valdštejn.⁷ Ze soudobých prací tak lze zmínit snad jen Balcárkovu mozaiku drobných portrétů z roku 2011, začasté však složených z přetištěných autorových časopiseckých studií staršího data, a životopisnou črtu generála Golče z pera Jana Kiliána.⁸ České vydá-

5 Radek FUKALA, *Třicetiletá válka; Workshop třicetileté války 2012. Sborník příspěvků: Projekt 1645*, České Budějovice 2013; Marek ĎURČANSKÝ, *Nymburk a jeho správa za třicetileté války*, Nymburk 2012; Pavel BALCÁREK, *Ve víru třicetileté války: politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v zemích Koruny české*, České Budějovice 2011; Jan KILLÁN, *Martin Maxmilián z Golče (kolem 1593–1653): císařský generál ve víru třicetileté války*, České Budějovice 2010; Michal KONEČNÝ (ed.), *Kryštof Pavel z Liechtensteinu-Castelkornu a Morava v časech třicetileté války*, Brno 2010.

6 Z poslední doby viz Walter KRÜSSMANN, *Ernst von Mansfeld (1580–1626): Grafensohn, Söldnerführer, Kriegsunternehmer gegen Habsburg im Dreißigjährigen Krieg*, Berlin 2010; Steffen LEINS, *Reichsgraf Peter Melander von Holzappel (1589–1648): Aufstieg eines Bauernsohns als Kriegsunternehmer, Diplomat und Herrschaftsorganisator (Dissertationsprojekt)*, in: *Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit* 14, 2010, s. 348–357; Hans-Jürgen ARENDT, *Wallensteins Faktotum: der kaiserliche Feldmarschall Heinrich Holck 1599–1633*, Ludwigsfelde 2006². V širších souvislostech srov. Mark HENGERER, *Kaiser Ferdinand III. (1608–1657): eine Biographie*, Wien 2012; Lothar HÖBELT, *Ferdinand III.: Friedenskaiser wider Willen (1608–1657)*, Graz 2008; Renate SCHREIBER, *„Ein Galeria nach meinem Humor“: Erzherzog Leopold Wilhelm*, Wien 2004.

7 O neutuchajícím zájmu o tuto postavu svědčí množství beletrie s valdštejnskou tematikou, která v posledních letech opět sílí, na vědeckém fóru je pak nejpádnějším důkazem nedávné opětovné vydání Pekařovy klasické práce let 1933–1934. Viz Josef PEKAŘ, *Valdštejn 1630–1634: Dějiny valdštejnského spiknutí*. Předmluvu napsal Antonín Kostlán, Praha 2008. Podobně též reedice rozsáhlého díla Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 2003.

8 Viz pozn. 5.

ní monografie o Gallasovi tak můžeme vnímat jako snahu o částečné splacení dluhu (či hození rukavice?) domácímu výzkumu. Snahu o to důležitější, že generál Gallas patřil nejen k vysoce postaveným osobám v armádní hierarchii císařských, ale také proto, že jeho odkaz je silně spjat s českým územím, ať už někdejší pozemkovou držbou, nebo v podobě rodových archiválií v děčínské pobožce litoměřického oblastního archivu, včetně jeho válečné kanceláře. V tomto směru je rovněž signifikantní, že knihu přeložil, úvodem a koncovou kapitolou mapující další osudy rodu Gallasů v Čechách doplnil Jan Kilián, který je na poli třicetileté války sám příčinlivě publikujícím autorem.

Rakouský historik Robert Rebitsch, působící na innsbrucké univerzitě, se na vědeckém poli uvedl vydanou dizertací o Tyrolsku a válce říšských knížat proti Karlu V.⁹ Od té doby se cíleně profiluje jako znalec dějin vojenství, spolupracuje například se známou oborovou platformou sdružující historiky vojenství ze všech koutů Evropy, známou jako *Arbeitskreis Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*.¹⁰ Biografie významných osobností 17. století se zdají být jeho oblíbeným vyjadřovacím prostředkem, rok před prací o Gallasovi¹¹ totiž publikoval rozsahem strídmější monografii o mladším synovi „zimního krále“ Ruprechtu Falckém.¹² Zatím poslední knižní počín, kterým se zároveň opět přidružuje tematiky tak či onak spjaté s českým prostorem, je dalším zářezem do pažby nesmírně košaté životopisné produkce o generalissimovi Valdštejnovi, jehož uhrančivý příběh je i na počátku 21. století evidentně fascinujícím lákadlem mezinárodního historického fóra.¹³ Jak vidno, označit Roberta Rebitsche za nezkušenou figuru bez kontextuálního přehledu na poli biograficky laděné historiografie vojenství by si asi žádný „kazi-voj“ nedovolil.

9 Robert REBITSCH, *Tirol, Karl V. und der Fürstenaufstand von 1552*, Hamburg 2000.

10 Původně oborová pracovní skupina sdružující německé historiky vojenství pod vedením dvou významných osob německé historiografie vojenství Ralfa Pröheho a Bernharda R. Kroenera (oba z univerzity v Postupimi) byla na historickém sjezdu v Mnichově roku 1996 přetvořena do podoby dnešního spolku a otevřena interdisciplinární spolupráci na široké bázi. Blíže viz webová prezentace spolku na www.amg-fzn.de.

11 Robert REBITSCH, *Matthias Gallas (1588–1647): Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Eine militärische Biographie*, Münster 2006.

12 TÝŽ, *Rupert von der Pfalz (1619–1682). Ein deutscher Fürstenson im Dienste der Stuarts*, Innsbruck 2005.

13 TÝŽ, *Wallenstein. Biografie eines Machtmenschen*, Wien 2010. Srov. též Inger SCHUBERTH (Hg.), *Die blut'ge Affair' bei Lützen: Wallensteins Wende (erscheint anlässlich der Ausstellung „Die Blut'ge Affair' bei Lützen. Wallensteins Wende“ im Museum im Schloss Lützen vom 23. März bis zum 29. Juli 2012)*, Wettin – Löbejun 2012; Geoff MORTIMER, *Wallenstein: the enigma of the Thirty Years War*, Basingstoke 2010; Steffan DAVIES, *The Wallenstein figure in German literature and historiography 1790–1920*, Leeds 2010; Jens E. OELSEN (Hg.), *Terra felix Mecklenburg – Wallenstein in Nordeuropa: Fiktion und Machtkalkül des Herzogs zu Mecklenburg. Internationale Tagung 7. – 9. November 2008 auf Schloss Güstrow, Greifswald 2010*; Joachim BAHLCKE – Christoph KAMPMANN (Hg.), *Wallensteinbilder im Widerstreit: eine historische Symbolfigur in Geschichtsschreibung und Literatur vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, Köln 2009.

Otázka však zní jinak: byl oním příslovečným „kazivojem“, jenž notoricky selhával při každé vojenské operaci, které velel, také syn tridentského šlechtice Matyáš Gallas? Před přečtením Rebitschovy monografie bych s oporou v dosavadním hodnocení zřejmě mnoho neváhal s kladnou odpovědí. Nyní ale již tak přesvědčený nejsem. Jistě, byl to pijan či chceme-li „ochlasta“, podle moderních diagnostických měřítek zcela jistě těžký alkoholik, jak ostatně tvrdí sám autor (s. 204), ale kdo tehdy na podobných armádních postech nebyl? Proslulé důstojnické pitky byly na denním pořádku ve všech armádách, ostatně dobová jedovatá anekdota prohlašovala, že jediný podstatnější rozdíl mezi Gallasem a jeho švédským protějškem Janem Banérem spočívá v tom, že Banér dokáže řídit armádní kolos i pod obraz zpitý. A možná v tom to právě spočívá: za nelichotivou pověstí generála Gallase coby věčně opilého závislého individua, které je však bohužel stejně neschopné i za jasných chviliek, možná do značné míry stojí tehdejší pomluvy muže, který byl ve své kariéře ve výsledku bezpochyby úspěšný. Alespoň takový dojem mám z Rebitschovy argumentace, jež ovšem je, nutno zdůraznit, řádně pramenně podložena.

Zde již narážím na jeden ze světlých bodů: jestliže byla jako jeden z cílů knihy avizována revize dosavadního historického soudu o této postavě (či při nejmenším nabídnutí alternativního pohledu) tak, jako to například s Ottaviem Piccolominim, Gallasovým soupeřem stigmatizovaným valdštejskou exekucí, svého času provedl Thomas Barker,¹⁴ pak musím konstatovat, že Rebitschova práce v tomto směru leccos vykonala. Samozřejmě, že Gallas jako relativně mocný muž měl pochopitelně řadu odpůrců, kteří na nějakém šíření jeho dobré pověsti těžko mohli mít zájem. Je ovšem také pravdou, že ti, kteří drželi prst na tepu událostí a fakticky rozhodovali na nejvyšší úrovni, si o Gallasovi konstantně zachovávali vysoké mínění (Ferdinand II. i III, Maxmilián Bavorský, částečně i arcivévoda Leopold Vilém), které muselo být podloženo něčím hmatatelnějším, než pouhým dobrým pocitem z prý nepřilíš schopného a ambiciózního, zato ale spolehlivého stoupence. Naopak, z citovaných textů soudobých vojenských odborníků vysvítá, že si Gallasových profesních schopností vesměs dost cenili. Platí to pro samotného Valdštejna, který koneckonců rozpoznal Gallasův talent, „přetáhl“ jej z bavorských do císařských služeb, vsadil na něj a svěřil mu vysoký velící post ve svém vojsku, ale také pro budoucího velkého teoretika, vojenského reformátora a prezidenta dvorské válečné rady Raimunda Montecuccolihho – pod Gallasovým velením sloužil, mohl tedy jeho *modus operandi* studovat z bezprostřední blízkosti. V očích pozdějšího maršála si Matyáš Gallas zachovával vysoký kredit a i později jeho kroky zmiňoval jako příklady dobrého a uvážlivého vedení vojska. Nakonec u většiny Gallasových „bratrů ve zbrani“, například u Piccolominiho,

14 Thomas M. BARKER, *Ottavio Piccolomini (1599–1656): a Fair Historical Judgement?*, in: *týž, Army, Aristocracy, Monarchy: Essays on War, Society and Government in Austria, 1618–1780*, New York 1982, s. 61–111.

bychom stopy nějakého despektu vůči generálovi nenašli. Tím méně pak překvapí, že byl dobře zapsán i u některých mocných mužů u dvora (prezidenta válečné rady Jindřicha Šlika, říšského vicekancléře hraběte Kurze, stoupající hvězdy Václava Eusebia, druhého knížete z Lobkovic), jejichž vzájemné interakce znamenaly pro Gallase nezanedbatelný vztahový kapitál – právě o Gallasových sociálních vazbách u dvora pojednává kapitola XIV.

Po přečtení Rebitschovy monografie není těžké uvěřit tomu, že obecně převládající historické hodnocení generála poručíka Gallase jako nemotorného, neschopného „kazivoje“, který se opije a zničí, na co sáhne, včetně jemu svěřené armády, je při nejlepším škarohlídké, možná až nespravedlivé. Je to vlastně krásně jednoduché a ona kardinální otázka zazní již na prvních stránkách: proč by habsburští vladaři opakovaně svěřovali vrchní velení nad tolik důležitou hlavní armádou někomu, kdo by nebyl schopen vyhovět základním požadavkům, které se od takové zodpovědné role čekaly? Celá kniha je pak vlastně pokusem o jednu velkou odpověď. Mezi řádky knihy se rýsuje obraz Matyáše Gallase jako zkušeného profesionála, který dokáže dostat svěřenému poslání, a byť je postupem času až příliš opatrný, drží se při zemi, dokáže mistrně zveličovat protivné okolnosti a někdy se až bolestínsky vymlouvá na nepřízeň osudu a zpackanou logistiku, tak dobře rozumí svému řemeslu, má cit pro svěřené úkoly (skutečnému fiasku se vlastně nevyhne jen jednou, a to při ústupu z Holštýnska roku 1644 – viz s. 145–174), v kontaktu s lidmi je přívětivý, komunikativní až zvoňalí, ale zejména vždy loajální a věrný Rakouskému domu, jemuž je ochoten sloužit i přes stále se zhoršující zdravotní stav. To všechno byly vlastnosti (zejména pak ty posledně jmenované), které z něj na soudobé vojensko-politické šachovnici činily důležitou figurku, jež však nikdy neměla ambice hrát svou vlastní hru. Zkrátka spolehlivý střelec, který chrání krále. Chápeme-li Rebitschovu monografii jako snahu o rehabilitaci obecného soudu nad generálem poručíkem Gallasem, musíme uzavřít, že to byl pokus v zásadě úspěšný. Cesta k tomuto hodnocení však nebyla zcela jednoduchá.

Nejprve se musím krátce zastavit u redakčního zpracování, které sice nebývá běžnou součástí recenzí, přesto výrazně ovlivňuje výsledný dojem. Zmínil jsem, že se nakladatelství Grada nezaměřuje na vydávání odborných historických publikací a mám za to, že to v tomto případě hraje určitou roli. Než se překladatel „rozepsal“, nechal se v první třetině knihy občas ovlivňovat dikcí původního textu a zanechal po sobě germanismy, projevující se kostrbatou větnou stavbou, nezvyklou stylistikou či chybně použitou vazbou („...rovněž artilerie a k ní přináležející specialisté dostali finanční injekci ke svému vylepšení“ – s. 57, Gallas se v dopise bránil „a ohrazoval se vůči věci neznalým tlacháním u dvora“ – s. 60, Gallas byl „přímlovčí Savojska“ – s. 48). Jazykový redaktor měl textu věnovat větší pozornost, učesat jej a tyto pochopitelné, leč rušivé prvky eliminovat. Stejně tak působí poněkud schizofrenně, když jsou citáty na stránkách 22–24 z ničeho nic překládány

do češtiny, aby jinde zůstaly netknuty. Obecně bych se velmi přikláněl k tomu, aby byly v textu hojně užívané citace originálních pramenů v němčině (ale také v italštině, v jednom případě v latině) volně překládány do češtiny. V německém originále dává časté vypomáhání si řečí německých pramenů logiku, v české verzi však někdy celé odstavce ponechané v němčině 17. století nemají pro laika absolutně žádnou vypovídací hodnotu. Jakoby se redakce nemohla rozhodnout, pro koho knihu vydává, zda pro odborné, či pro laické publikum. Měla-li kniha cílit na obojí publikum, pak se ale měla zásadně jinak a lépe vypořádat s poznámkovým aparátem. Jestli je pravdou úvodní tvrzení, že se nejedná o doslovný, ale zkrácený a upravený překlad (do jaké míry nemohu soudit) s ohledem na českého čtenáře (s. 8), pak mělo být důsledněji postupováno při překladu poznámkového aparátu. Ten je poněkud matoucí, když odkazuje německou variantou názvu na původně české studie (Polišenský – Kollmann), případně není jasné, zda se odkazuje na českou či německou verzi (Pekař), neboť v seznamu literatury je uvedena česky, v poznámkách německy. Zahraniční práce dostupné v češtině (Englund, Evans) jsou i v seznamu literatury uváděny v německé verzi apod.

Dá se dobře pochopit, že autor z jazykových důvodů nepracoval prakticky s žádnou česky psanou literaturou k tématu (nejcitelněji je to znát v kapitolách o mantovské válce, odstranění Valdštejna a o bojích se Švédy v Čechách) ani s česky vydanými pramennými edicemi (Lívova *Regesta*). Horší je ale způsob, jak se s tímto faktem v české verzi zachází. Buď tedy mělo vše zůstat dle originálu, nebo měl překladatel, nadto historik, po dohodě s autorem a nakladatelstvím doplnit poznámkový aparát na příslušných místech alespoň o základní nejnovější českou literaturu úzce související s tématem, a tím knihu více přizpůsobit domácímu prostředí. Je-li takto ale postupováno jen nahodile, vlastně pokud vím jen ve dvou případech, z čehož jednou je v pozn. 894 (s. 288) upozorněno na Kiliánovu vlastní monografii, výsledný dojem je trochu rozpačitý. To samé se z výše udaných důvodů dá vlastně říci i o celkovém dojmu z přístupu nakladatelství k ošetření vydávané publikace.

Celá kniha se nese v přísně popisném chronologickém duchu, což je její výhodou a největší slabinou zároveň. Autorův výklad nám poskytne procházku po Gallasových osudech od začátků v tridentském biskupství až po smrt v císařském rezidenčním městě roku 1647. Díky zvolenému narativu však kapitoly v druhé části knihy, slibující větší dávku interpretace a úvahového potenciálu, do značné míry ztrácejí jiskru, neboť jsou vlastně shrnujícím krátkým sumářem informací, již dříve roztroušených po různých částech textu (kap. XIV. *Sít vztahů: Příznivci a důvěrníci na císařském dvoře*, s. 175–184 a kap. XVII. *Alkoholismus, nemoci a smrt*, s. 204–213). Na druhou stranu poskytují, s výslovnou zmínkou části o okolnostech Gallasovy smrti, alespoň nějakou úlevu od místy dost jednotvárné suché deskriptivy vojenských tažení s generálovou účastí. Zejména v prostřed-

ní části, po odstranění generalissima Valdštejna (kapitoly VI. a VII., věnující se Gallasově službě pod Valdštejnem a jeho roli v komplotu kolem frýdlantského vévody nepřinášející českému čtenáři nic nového, navíc jsou značně poznamenány neznalostí v podstatě veškeré novější české literatury) připomíná velká část knihy ze všeho nejvíc jednostranně zaměřené líčení vojenských tažení ve starém střihu klasických operačních dějin, které snad měly určité opodstatnění jako výukový materiál pro posluchače vojenských kadetek 19. století. Pro současného poučeného čtenáře, obeznámeného například s hnutím *nové vojenské historie* (*New Military History*), jež kladlo maximální důraz na interdisciplinari- tu sociálně pojímaných dějin vojenství, je však poněkud obtížné se těmito stránkami prokousat. Navzdory tomu nepopírám, že je text díky barvitému a proměnlivému charakteru tehdejších událostí místy celkem svižným čtením (platí to zejména o kapitole XIII), jindy však zase zabředává do geopolitického popisu taktického přesunu jednotek za cílem efemérních územních zisků a krátkodechých výhod (kapitola X. *Tažení proti Francii* a XI. *Tažení proti Švédsku*).

O to více zamrzí, že kapitoly, přinášející do generálovy biografie další, primárně nevojenské rozměry (vyjma zmíněných kapitol o síti vztahů a zdravotních komplikacích ještě kap. XVII. *Společenský a ekonomický vzestup díky vojenské kariéře*, s. 214–228) jsou místy jen načrtnuté. Postrádám například zhodnocení poznatků současného výzkumu mechanismů fungování panovnického dvora, sociálně antropologických perspektiv významu darů či klientelistických sítí, nebo hlubší ukotvení v otázkách ekonomických aktivit úspěšných kariérních vojáků. To vše při vědomí, že autor dokáže vytěžit ne jeden zajímavý poznatek ze své obdivuhodné znalosti gallasovské archivní základny nejen tridentské provenience (to je velké plus této monografie) a ve vídeňských centrálních fondech, ale také v příslušných rodinných archivech na českém území (samozřejmě Clam-Gallasové, ale také Šlikové, Piccolominiové, roudničtí Lobkovicové či Clary-Aldringenové, částečně též Collaltové a Dietrichsteinové), kde využívá především korespondenci.

Přesto se však dozvíme relativně málo o „civilní“ tváři císařského generála. I to je ovšem důležitý aspekt, který má ve snaze o co nejkomplexnější postižení života dané osoby důležité místo. Můžeme spekulovat, do jaké míry je určitá nevyváženost Gallasovy monografie dána autorovými preferencemi a do jaké míry narážíme na vypovídací limity dochovaných archiválií, se kterými by bojoval jakýkoliv autor. V zájmu zachování objektivit je třeba poznamenat, že na vině je podle všeho to druhé. Jasně to naznačuje například situace po roce 1639, kdy byl Matyáš Gallas zproštěn vrchního velení a na tři roky se stáhl na své tridentské statky. V tu chvíli prameny najednou mlčí a autorovi tak na ne celé straně nezbyvá než konstatovat, že o této periodě vlastně nic nevíme (s. 139). Gallas byl především voják a tak je nabitelné, že nejvíce dochovaných písemností svědčí právě o jeho profesi, zatímco ostatní aktivity jsou trochu bity. I tak se ale vtírá otázka, zda by

přece jen nemohl v tomto směru leccos naznačit například hloubkový průzkum velkostatkových archiválií (viz několikrát letmo zmiňovaná korespondence mezi Gallasem a frýdlantským hejtmanem Rathmüllerem). Faktem ale zůstává, že v předkládaném portrétu Matyáše Gallase jednoznačně dominují válečné tóny, jeho osobní život, psychologický profil, motivace, hospodářské či kulturní aktivity zkrátka stojí „v záloze“.

Muž významu Matyáše Gallase si svou knihu jistě zaslouží a je dobře, že vznikla a je dostupná i v českém překladu. Rebitschova monografie o císařském generálu poručíkovi je ve výsledku přínosným, i když starosvětsky pojatým čtením, které ze všeho nejvíce charakterizuje její původní německý podtitul, patrně odpovídající prvotnímu autorskému záměru. Navzdory chytlavě zvolenému a nejspíš i dobře prodávajícímu českému názvu o Valdštejnově „dědici“, který hraje do not pokračování dramatického příběhu vzestupu i tragického pádu velkého a dobře známého muže, se nám dostává do rukou řemeslně poctivá, byť z metodického hlediska poněkud monotónně odvedená „*eine militärische Biographie*“. Nic víc, ale také nic méně.

Vítězslav Prchal

Dějiny staveb 2012. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2012, vydává Klub Augusta Sedláčka ve spolupráci se Sdružením pro stavebněhistorický průzkum, Plzeň 2013, ISBN 978-80-87170-24-3, ISSN 1803-0777.

Sborník obsahuje referáty z tradiční každoroční konference, konané zatím vždy ve specifickém prostředí zámku v západočeských Nečtinech. Edice je jako obvykle zahájena úvodním slovem, proneseným předsedou konference, jímž byl F. R. Václavík. V něm se kolega zamýšlí nad převažujícím nuceně uspěchaným charakterem zpracovávání průzkumových zakázek s malou možností oborové diskuse a kontinuální vědecké práce. Nečtinské konference jsou v tomto ohledu jednou z mála příležitostí, využívanou alespoň při dlouhých neformálních diskusích.

Pořadí statí ve sborníku je většinou dáno jejich „odevzdávacím“ pořadím. V první, nazvané *Stavby, které nezanechávají stopy*, se Dana Novotná zamýšlí na příkladu objektů v zámecké zahradě v Lysicích nad specifickou problematikou zkoumání menších hospodářských staveb či zařízení s relativně krátkým funkčním obdobím. Další příspěvek Daniely Štěrbové s nepřilíhš šťastným názvem *Skalní sklípky v Dubé – severočeská Kellergasse* pojednává o jednom ze souborů severočeských sklepů, tesaných do čel skalních pískovcových teras. Už v diskusi na konferenci se poukazovalo na absenci srovnávacího regionálního pohledu, z něhož by vyplynula obvyklost a příčiny vzniku těchto útvarů v severních Čechách.

Zajímavým zbývajícím budovám panského zemědělského dvora se věnuje stať *Panin dvůr (Frauenhof) u Bělé pod Bezdězem – roubený vrchnostenský dvůr* Jany Svobodové. Kromě známější roubené sýpky s mansardovou střechou se tu nově rozebírá zčásti roubená obytná část s ratejnou a komorami, vzniklá rovněž již v 17. století. Zdeněk Vácha pak přibližuje ve studii pod názvem *Nástěnná malba průčelí domu čp. 35 v Nedvědicích a její historický a konfesijní kontext* ojedinělý příklad malované výzdoby uličního průčelí venkovského domu (v městečku pod hradem Pernštejnem). Program maleb renesančního charakteru nepochybně z druhé poloviny 16. až počátku 17. století se tu rozebírá ve srovnání s dalšími obdobnými soudobými projevy. Škoda, že se tu nevěnovalo více pozornosti samotnému domu; zmínky o něm („střílna“) by vyžadovaly zasazení do půdorysu a věrohodnější interpretaci.

Předmětem následujícího článku *Zhodnocení historizujících etap přestavby zámku Žinkovy* od Dany Linhartové je zejména velká historizující přestavba tohoto objektu, zadaná na konci 19. století tehdejšímu majitelem známé vídeňské projekční firmě Fellner a Helmer. Práce *Archeologický výzkum vodního mlýna Touchořiny čp. 40* od Lucie Galusové představuje jeden z prvních případů výzkumů staveb, zaniklých v nedávné době kvůli specifickým poměrům v poválečném českém pohraničí. Příspěvek Jiřího Varhaníka *K podobě vertikální komunikace v románských kostelech* rozebírá na základě srovnávacího materiálu propojení mezi lodí a tribunou v kostele sv. Vavřince v Praze na Malé Straně. Ojedinělý typ objektu, sloužícího původně lovu vodního ptactva, je předmětem zájmu Davida Tuma v článku s pod názvem *Lovecké panské sídlo Otěšín – Sedlečko u Nalžovských Hor*. Drobná trojdílná stavba se střední věžovou částí byla zachráněna ze stavu pokročilé destrukce, která značně poničila i zdejší nástěnné malby.

Doktorandi z Fakulty architektury ČVUT v Praze Filip Chmel a Adéla Jelínková předvedli v článku *K aktuálnímu poznání barokní podoby fary čp. 37 v Bosni* kvalitní rozbor vývoje charakteristické venkovské stavby v průběhu 18. a 19. století, byť u závěrečných kresebných rekonstrukcí na s. 72 a 73 mohlo být srovnání s dalšími záznamy kuchyní a vytápěcích těles využito lépe. Následující stať Petra Rožmberského a Jana Hajšmana *Stavební výkony při kostele sv. Jiří v Plzni – Doubravce ve druhé polovině 18. století* přináší pro tuto významnou stavbu díky zachovaným účtům metodicky zajímavý podrobný pohled na její „každodenní“ stavební dějiny, tvořené údržbou, opravami a menšími úpravami. Kolektiv slovenských odborníků Karol Ďurian, Ľubor Suchý, Peter Krušinský a Daniela Zacharová přináší ve stati *Historické krovy Liptova* shrnutí další části úctyhodné práce, mapující po jednotlivých historických regionech tyto základní tesařské konstrukce na Slovensku. V předloženém materiálu pokračuje jak udivující výskyt krovů středověkého stáří, tak zajímavé přetrvávání archaických zvyklostí hluboko do novověku.

Jiří Škabrada a Martin Ebel pak v materiálu nazvaném *Kaspar Kautzner, Karl Gschier a Adam Kirschnock – projektanti vesnických staveb na Chebsku na počátku 19. století* pokračují v představování projektových plánů vesnických staveb a jejich autorů v jednotlivých zajímavých regionech, resp. oblastech, pro které se tyto plány zachovaly. Projekty z Chebska jsou nepochybně zvláště atraktivní, protože zdejší architektura byla díky kombinaci roubení, hrázdění i zdiva velmi působivá a plány běžně zachycují i celé sestavy zdejších uzavřených usedlostí s pravidelnou sestavou čtyř objektů. Lidové architektury se týká i následující práce Jiřího Nováka *Co na sebe prozradila chalupa čp. 29 ve Strašíně?*, která odhaluje minulost napohled obyčejné stavby, situované v zajímavé poloze v návsi šumavské vesnice.

Do problematiky hradů uvádí stař Zlaty Gersdorfové „*Distributa super laborem castris ...*“ / *K interpretaci novohradských purkrabských účtů Jana Zúbka ze Samosol*, která shrnuje nové poznatky o významné jihočeské lokalitě z pohledu několika disciplin. Zevrubně nové pohledy na postup stavby, funkční a komunikační schéma napohled známé románské stavby přináší Milan Falta v práci *Čelákovice / Konstrukční principy výstavby a mladší transformace kostela Nanebevzetí Panny Marie*. Následující stař *Barokní krov mansardové střechy fary v Konici* od Ondřeje Belšíka rozebírá s podrobnou dokumentací dvě varianty konstrukčního schématu, použitého nad náročnějším typem venkovské fary. Konstrukcemi krovů se zabývá i práce Evy Pulkrtové s vyčerpávajícím názvem *Vodní tvrz v Jeseníku a farní kostel ve Zlatých Horách – přínos průzkumů krovových konstrukcí pro osvětlení stavebního vývoje historických objektů / Z průzkumu terénního památkáře*. Analytický rozbor málo známého typu stavby se specifickým provozem představuje Miroslav Nový pod názvem *Dům čp. 356 v Žatci – bývalá renesanční sladovna*. Práce Evy Volfové *Císařský dvůr v Unhošti / Poznatky získané průzkumem před a v průběhu demolice* ukazuje specifické doplňování informací o historických stavbách, které umožňuje smutná závěrečná fáze jejich fyzické existence.

Práce Karla Kibice ml. *Pozdně středověké kostelní věže na Kutnohorsku* je pokračováním autorova zodpovědného mapování vývoje sakrálních staveb ve východní části středních Čech. Specifickou funkční částí historického stavebního fondu významného východočeského města se zabývají Radek Bláha a Jiří Slavík ve stati *Jihozápadní část středověkého opevnění Hradce Králové*. Informaci o dalších typech dokumentační práce, umožněných využitím nových technických zařízení, přináší následující zpráva Jiřího Hodače *Tvorba detailních digitálních 3D modelů na podkladě fotografických snímků*. Eliška Nová pak v metodicky zajímavé práci, nazvané *Kostel sv. Máří Magdalény v Lužanech / Proces plánování, schvalování a výstavby kostela na sklonku 18. století a jeho další osudy* uvádí zjištěné reálné peripetie konkrétní stavební akce, narážející na finanční a administrativní problémy.

Další příspěvek se týká opět problematiky hradů. Radim Vrla a Tomáš Kyncl ve stati *Nové poznatky ke stavebnímu vývoji hradu Brníčko* uvádějí nové dendrochronologické datum a zajímavý postřeh otisku velmi ojedinělého vaznicového krovu. Martin Čechura pak pod názvem *Archeologický výzkum zaniklého kostela sv. Wolfganga v Chudenicích* rekapituluje historii a nové poznatky z odkryvu zbytků základového zdiva této barokní stavby, z níž existuje věž, upravená již v 19. století na rozhlednu. Nejobsáhlejší příspěvek z celého sborníku (Jan Štětina – *Nová zjištění z tvrze v Kurovicích*) se týká výsledků průzkumu velkého a zajímavého objektu – jeho stavebního vývoje ve 14. a 15. století. Do oblasti poznání mladších objektů s velmi specifickým určením spadá práce Lubomíra Zemana *Rašelinový pavilón. Provozní zázemí Císařských lázní v Karlových Varech / Jeho smysl, význam a hodnota*. Poznání objektu je velmi závažné právě v současné době, kdy jde tomuto opuštěnému objektu v zázemí majestátních Císařských lázní „o život“. Do již zmíněných západočeských Žinkov jakožto místa s mimořádnou kumulací historických vrchnostenských sídel se svým příspěvkem *Poznámky k vývoji žinkovských hradů* vrací autoři Jan Anderle, Alena Aubrechtová a Zdeněk Procházka. Podobné autorské složení (Jan Anderle – Zdeněk Procházka) má i poslední příspěvek *Bývalý život dnešních sakristií kostelů v Nezdicích a Blížejově*, odhalující zajímavé funkční a stavební dějiny napohled podružných částí dvou západočeských kostelů.

Jiří Škabrada

KUTHANOVÁ, Kateřina – SVATOŠOVÁ, Hana (edd.), *Metamorfózy politiky. Pražské pomníky 19. století, publikace k výstavě, Clam-Gallasův palác 25. září 2013 – 5. ledna 2014, Archiv hlavního města Prahy 2013. ISBN 978-80-86852-52-2.*

Archiv hlavního města Prahy, Národní galerie v Praze a NOEMI Arts-Media, agentura pro mezinárodní komunikaci zrealizovaly ve výstavních prostorách Clam-Gallasova paláce v Praze výstavu s názvem *Metamorfózy politiky* a podtitulem *Pražské pomníky 19. století*. Je třeba připustit, že hlavní název na poutacích před Clam-Gallasovým palácem a jinde umístěných plakátech byl natolik dominantní – a pro někoho možná i prvoplánově odstrašující – že vedle něj poněkud zanikl jak vysvětlující podtitul tak i velmi sofistikovaná montáž siluet dvou návrhů svatováclavského pomníku. Nicméně výstava byla zajímavá pro odborníky a jistě i působivá pro laiky.

Doprovodný katalog k této výstavě právem nese označení publikace. Prvních téměř 140 stránek zabírá deset specializovaných studií, přinášejících nejrůznější dílčí pohledy na nejenom pražské pomníky, proces jejich vzniku i jejich další osudy. Kateřina Kuthanová nejprve – jako věcný úvod – pod názvem *Metamorfózy politiky. Pražské pomníky*

19. století vysvětluje podstatu „*politické ikonografie pomníkové produkce 19. století*“ a především názor, který vnímá pomník nejenom jako součást veřejného prostoru, ale především jako zhmotnění politické, náboženské či sociální myšlenky. V další stati s názvem *Pomníky a politika* se Jiří Pokorný pokouší o vykreslení oblouku od loajálního činění ústíciho do pražského pomníku císaře Františka I., přes poněkud výlučný pomník maršála Radeckého a „vzdorovitý“ pomník Jungmannův, až po projev končícího kultu pomníků jako politického vyjádření své doby, prezentované na příkladech pomníků Jiřího z Poděbrad a Františka Palackého. Drobnou, ale obsahově poměrně přesně zapadající odbočku tvoří poukaz na mimopražské pomníky Karla Havlíčka Borovského a bratranců Veverkových, přičemž druhý zmiňovaný slouží jako příklad ne příliš šťastně zvoleného tématu i nezdařené slavnosti spojené s jeho odhalením. (V článku to vyjádřeno není, ale zdá se, že čím rychleji pronikalo vylepšené náradí na zpracování půdy v praxi mezi především drobné rolníky bez národnostního vymezení, tím zbytečnější byl kamenný monument situovaný do městského prostředí.) Zdeněk Hojda se ve stati *Zadavatelé a mecenáši aneb Kdo pomníky stavěl a kdo je platil?* soustředil na ekonomické pozadí oněch politických rozhodnutí, která přivedla do veřejného prostoru nejrůznější pomníky, mnohdy vůbec ne levné. Na základě poměrně širokého výzkumu primárních pramenů došel autor k tomu, že velké sumy pocházely prakticky vždy z nějakého druhu veřejných finančních zdrojů, ať už státních, zemských nebo komunálních, případně v určité době i spolkových. Drobní přispěvatelé zůstávali nutně vždy v menšině, byť některé připomínané aktivity z tohoto prostředí jsou nesporně zajímavým dokladem své doby. Jde například o krejcarovou sbírku štamgastů z pivnice U Fleků, kterým se skutečně povedlo od hostů vybrat po jediném krejcaru slíbených 1 000 zlatých na pomník Mistra Jana Husa v Praze, a to za pouhé dva roky a pět měsíců. Lze patrně bezesbytku souhlasit s autorem v tom, že právě „*pomníkové sbírky mohou posloužit jako velmi dobré společenské zrcadlo*“. Adam Hnojil sepsal stať *Vavříny nesmrtnosti – zlatý věk pomníkové tvorby v Čechách v první polovině 19. století* a věnuje se v ní realizovaným pomníkům, jejich symbolice i jejich autorům, které zařazuje do dobového evropského kontextu (kromě bratří Maxů jenom J. V. Myslbek). Další zde zařazená stať Kateřiny Kuthanové *Sochařský duel o realizaci pomníků mezi Josefem Václavem Myslbekem a Bohuslavem Schnirchem* se blíží kunsthistorickému nahlížení na problematiku a výběrem obou uměleckých osobností a jejich prací nemůže zůstat omezený na Prahu. Autorka zároveň ukazuje, že zdaleka ne vždy byla umělecká kritéria tím rozhodujícím, dokonce i v případě, kdy výběr díla a způsob realizace neomezovaly finance. Martin Krummholz se připojil se statí *Apoteóza národních hrdinů a českého pohanství. Pomníkové vize Stanislava Suchardy*. Z pera téhož autora je i stať *Organické pomníky Františka Bílka*. Petr Šámal otiskuje stať *Od podobizny k podobám symbolu. Pomníková tvorba Ladislava Šalouna do první světové války*. Všechny tři texty jsou

náhledem do pomníkové tvorby jednotlivých umělců, ať už realizované či nikoliv, včetně zachycení okolních souvislostí a alespoň částečně i personálních vztahů ovlivňujících případnou realizaci díla ve veřejném prostoru. Vít Vlnas je autorem stati *Hus versus Panenka. Popis jednoho zápasu o veřejný prostor*. Jenom krátce se v prostoru pražského Staroměstského náměstí potkaly dva vizuálně naprosto odlišné pomníky: barokní sloup s Immaculatou připomínající uhájení Prahy před Švédy na konci třicetileté války a pomník Mistra Jana Husa od Ladislava Šalouna odhalený v roce 1915. V tomto případě šlo v prvé řadě nikoliv o soubor pomníkových návrhů, resp. sochařských či obecně uměleckých koncepcí, i když argumenty tohoto typu autor statě sbíral velmi pečlivě. Pokud tu nebyla prvořadou politika přelomu 19. a 20. století, pak v celé kauze minimálně hrála nezanedbatelnou roli. Nelze však přehlédnout, že do tohoto sporu se rovněž promítl v dané době hluboký ideový střet, v němž jedna strana hledala ještě širší ukotvení a publicitu a ta druhá naopak zápasila s vyhasínáním krytým silnou vrstvou tradicionalismu a většinou nebyla ochotna si to veřejně připustit. Výsledný efekt obou monumentů v prostoru náměstí byl navýsost rozporuplný a jejich koexistence zakončena způsobem, který se stal podhoubím veřejného či skrytého sporu na dalších sto let a není ukončen doposud, ačkoliv okolní situace se změnila ve všech rovinách. Lze patrně bezesbýtku souhlasit s autorem, že zničený mariánský sloup je neobnovitelný a nelze vstoupit dvakrát do téže řeky, ačkoliv proplováme stále stejným řečištěm. A hodí se k tomu přidat, že s veřejným prostorem by mělo být nakládáno s vědomím, že formální, vizuální, obnova mnohdy stírá stopy následných dějů a je třeba s ní zacházet stejně opatrně jako s tvorbou úplně nových monumentů. I prázdné místo je výpovědí a nejenom o době svého vzniku. Poslední v řadě textů je pak stať Dany Stehlíkové *Miniatury pomníků*, ve které autorka věnuje pozornost zmenšeninám pomníků ať už upomínkového charakteru, nebo primárně určeným pro výzdobu interiérů či ještě menších prostor (například plocha stolu). Artefakty jsou rozděleny nejprve podle materiálů, ze kterých byly vyrobeny, a následně ještě podle účelu, ke kterému sloužily. Ačkoliv i v nich je bezesporu obsažena ideová rovina, u jejich monumentálních předobrazů tak závažná, až svazující, přesto působí nepoměrně vlídnějším a přátelštějším dojmem.

Ačkoliv v knize obsažené studie nemají formální shrnutí a jsou ponechány jako solitéry svých autorů, přesto tvoří téměř kompletní obrázek o tom, kam všude mohl zasáhnout pomník v 19. století. K vyčerpávajícímu pohledu schází snad jenom větší pozornost věnovaná tomu, jak významným segmentem byla tvorba pomníků pro jednotlivé zmiňované autory. Nakolik je existenčně mohlo poškodit nepřijetí, třeba opakované, jejich návrhu a naopak nakolik pro ně byla uskutečněná realizace zajímavá z ekonomického hlediska (vynaložené náklady zadavatele o tom bez dalšího vypovídat nemohou). O společenské a prestižní rovině není sporu a v textech je to reflektováno.

Následný výstavní katalog je pečlivě zpracovanou variantou svého druhu s poměrně široce rozpracovanými jednotlivými hesly. Vešly se do nich i mnohé zajímavosti o popisovaných exponátech či jejich skutečných předlohách v plenéru, které častokrát doplní informace obsažené v první části knihy. Potěší jistě nejenom milovníky pomníků.

Marie Macková

JONOVÁ, Jitka, *Kapitoly ze života Lva Skrbenského z Hříště pohledem Svatého stolce, Uherské Hradiště: Historická společnost Starý Velehrad 2013. ISBN 987-80-86157-37-5.*

Jako jubilejní publikace u příležitosti 75. výročí úmrtí kardinála Lva Skrbenského byla dílem z iniciativy obce Dlouhá Loučka, dílem jako součást projektu CMTF UP v Olomouci *Katolická církev na Moravě v 19. a 20. století* vydána kniha reprezentativního vzhledu a zajímavého obsahu. Autorka se názvem pokusila naznačit, že nejde o kompletní biografii, ale o vykreslení některých, přesně určitelných, částí ze života a působení preláta spravujícího během svého života postupně oba arcibiskupské stolce českých zemí. Základem pro studii se tak staly archiválie vatikánských archivů, Haus-, Hof- und Staatsarchivu ve Vídni a řady tuzemských archivů, s výjimkou archivu pražského arcibiskupství. Autorka se projevila, stejně jako ve svých předcházejících opusech, jako svědomitá badatelka: měla-li publikace podle názvu představovat Lva Skrbenského pouze pohledem Svatého stolce, pak jde dost podstatně za tuto hranici. Snad jenom kapitola věnovaná jeho působení na pražském arcibiskupském stolci se tomuto vymezení nevzdaluje.

Portrét kardinála Lva Skrbenského z Hříště, který autorka podala, se asi nejvíce blíží v knize citovanému románovému portrétu z díla Boženy Neumannové *Jantarová stezka*: vznešený, osobně upřímně zbožný aristokrat, který uměl imponovat svým zjevem a důstojným chováním, nikomu vědomě neublížil a měl blízko k dobově obvyklému modelu dobročinnosti. Právě tak se ovšem podle Jitky Jonové jeví jako poněkud nerozhodný, možná i pohodlný, bez výraznější vize při správě pražské i olomoucké arcidiecéze, užívající výsady rodu, ačkoliv mohl postavit na odiv i do služeb církve i vlastních jiné své vlastnosti. Celkově poněkud nevýrazná osobnost: muž, který se dostal na vysoká a odpovědná místa katolických správních struktur jako relativně mladý, nicméně více díky svému osobnímu právnímu postavení a loajalitě, méně pro své schopnosti či názory. Ve vypjatých dobách těsně před první světovou válkou, které především v Čechách vyžadovaly od lidí na čelných postech jasné názory a ostře profilované postoje, to bylo málo. Navíc preláta Skrbenského průběžně zrazovalo zdraví. Jeho příchod na olomoucký arcibiskupský stolec se jevil jako ne zcela regulérní i některým z příslušníků vysokých katolických církevně-správních struktur, byť proti Lvu Skrbenskému osobně vlastně nikdo nic pod-

statného nenamítal. Ovšem formulace „na české poměry nestačí, pro moravské bude vhodný“ nebyla právě lichotivá. Ale v dané době také ne ojedinělá (například zemští školní inspektori byli v téže době přesouváni mezi Brnem a Prahou podle stejného klíče: moravská školská situace byla považována rovněž za méně složitou a náročnou než česká, především s ohledem na národnostní situaci obou zemí). Autorce se však povedlo celkem bezpečně doložit, že Skrbenského rezignace, na rozdíl od jeho pražského nástupce Pavla Huyna, nebyla vyvolána podmínkami v nově vzniklém Československu, ale jeho zdravotním stavem podstatně zhoršeným autohavárií, po které jen s největšími obtížemi chodil a žádá z tehdy dostupných terapií tuto situaci nezlepšila.

Jisté napětí je do příběhu poněkud pasivního preláta vneseno rozbořením novinářské kauzy z roku 1922, tedy z doby po Skrbenského rezignaci, kdy na něho zaútočily noviny *Daily Express* obviněním, že si nejenom žije v luxusu obklopen početným služebnictvem, ale i četnými milenkami a navíc se před povinnostmi u papežského dvora skrývá ve Švýcarsku. Proč k tak razantnímu, ale v podstatě neobratnému útoku došlo, už podle autorky není dnes zřejmé (na rozdíl od útoků antiklerikálního tisku na Moravě, které ale byly v tomto srovnání značně bezzubé). Kardinál žil v ústraní, jeho hlas na konkláve po smrti papeže Benedikta XV., z jejíhož jednání se omluvil, nemohl být žádným způsobem rozhodující a publikovaná obvinění mohla být velmi jednoduše vyvrácena: prelátovi bylo možné vyčítat řadu věcí, které udělal i které naopak neudělal, ale ne rozmařilost a dluhy. Protože se do věci energicky vložily nunciatury a kvalitní právníci, bylo dosaženo relativně rychle omluvy, čímž se ovšem všechny dementované klepy ještě několikrát zopakovaly nejen na místě původního publikování, ale v řadě jiných novin. Role kardinála Skrbenského i v tomto případě, ovšem už odůvodněně, byla víceméně pasivní.

Nejnovější kniha Jitky Jonové je nejenom portrétem preláta, který jako by neměl dostatek štěstí na dobu a místo svého života – nejen příliš patřil minulým schématům, ale navíc mu scházelo potřebné zdraví, a možná i větší otevřenost a vnímavost. Je to i zajímavý náhled do zatím ne příliš probádaných rovin mezinárodních vztahů a způsobů vedení papežské diplomacie ve středoevropském prostoru, který lze doporučit nejenom zájemcům o církevní dějiny, případně samotného kardinála Lva Skrbenského z Hříště.

Marie Macková

EBERT, Jens (ed.), *Polní pošta ze Stalingradu, listopad 1942–1943*, Praha: Academia 2012, 336 s., ISBN 978-80-200-2122-9.

Dne 2. února 2013 uplynulo přesně sedmdesát let od chvíle, kdy kapitulovala 6. armáda polního maršála Friedricha Pauluse. Vzápětí po největší porážce Wehrmachtu vypukla nová bitva o Stalingrad. Naštěstí pouze na papíře. S tématem „kotle“ se roztrhl pytel,

o čemž svědčí stohy publikací různorodé kvality. Zástupci rozličných profesí přispívali svou trochou do pokladnice společné paměti lidstva. Jens Ebert ve fundovaném závěru knihy, jejíž originál vyšel v roce 2003 u příležitosti 60. výročí bitvy (*Feldpostbriefe aus Stalingrad. November 1942 bis Januar 1943*, Göttingen: Wallstein Verlag 2003), sofistikovaně rozebírá literární aspekty zápasu o stalingradský mýtus mezi západoněmeckým a východoněmeckým táborem.

Rád předesílám, že uvedení této práce na český trh renomovaným nakladatelstvím Academia považují za knižní počín (v oblasti historie) roku 2012. Není edice jako edice. Zatímco mnohým by slušel „pouze“ web (což by ocenil lesní porost naší modré planety), jiným po právu náleží kvalitní papír a slušná vazba. Studium přeepsané materie totiž nemusí být jen bezbřehá nuda pro čtenáře „lovícího“ specifickou informaci, ale bezmála dobrodružné, dech beroucí čtivo. Za takové považují právě Ebertovu práci, jejíž jádro vzniklo na základě listů německých vojáků z fronty, které adresáti či jejich potomci poskytlí rádiu Deutschlandfunk pro stejnojmenný rozhlasový cyklus.

Před očima nám tak vystává nečekaně jiný obraz bitvy. Většina pisatelů uveřejněných listů padla či následně zemřela v zajetí. S trochou nadsázky můžeme hovořit o dopisech ze záhrobí. Nejedná se o patetické vyprávění, ale o příběh obnažený na samou dřevň poznání. Do svého mikrosvěta nám dávají nahlédnout veškeré stavovské skupiny, od vojínů po plukovníky, pocházející ze všech společenských tříd. Způsob vyjadřování, gramatika a stylistika naznačují jejich vzdělanost.

Je nábíledni, že po radikalizaci situace na frontě jsou listy prostoupeny snahou o vyrovnání se se sebou samým a hledáním útěchy ve slovu Božím. Nábožnost je překvapivá jen zdánlivě. Autoři dopisů byli jak náctiletí, tak životem protřelí muži. Katolická či protestantská výchova zůstala zakořeněna v podvědomí „ateistického Němce“ třetí říše. Pravidelné mše a bohoslužby nebyly na frontě ničím výjimečným. Předložené svědectví divizního faráře Gustava Raaba, pohřešovaného po skončení bitvy, je toho ostatně důkazem.

Němec vystupující z dopisů je vůbec jiný Němec, než jak nám ho evokuje naše mysl při zaznění slov „druhá světová válka“. Není to fašista z provokativní teorie Klause Theweleita (*Male Fantasies. Volume 1: Women, Floods, Bodies, History. Volume 2: Male Bodies, Psychoanalyzing the White Terror*, Minneapolis: University of Minnesota Press 1987 a 1989), předstoupivšího před šokovanou historickou obec s tvrzením, že fašismus není formou vlády, ekonomiky či jiného systému, ale jistý a zcela zásadní způsob vytváření reality (Theweleit se domnívá, že fašista či „*soldatischer Mann*“ nemůže být „lěčen“ podle Freuda, jelikož si prostřednictvím drilu vytvořil specifický krunýř, exteriorizované já). Nic takového u „polní pošty“ nečekejte.

Při její četbě jsem měl neodbytný pocit, že čtu korespondenci „chlápků ze sousedství“. Nenašel jsem v ní hrdinské eposy, ale každodenní soužení, kdy drobné životní prohry

střídalý malý výhry. A to vše na pozadí zápasu, o jehož velikosti, natož dopadu neměli jeho aktéři ani tušení. Pokud nebyl dotýčný v přední linii, vedl relativně „normální“ frontový život, spojený se všemi riziky a útrapami východního tažení.

Ebertovi muži touží po rodině, dovolené, ptají se na zdraví svých blízkých, školní prospěch dětí, na jaké gymnázium má nastoupit syn, zda-li manželka obdržela žold a podobně. Nepřítel se pro ně stal abstraktním pojmem: Rus – Rusáci. Zjednodušené byly i politické úvahy. Ačkoliv i zde výjimka potvrzuje pravidlo: *„Dřív (když jsem se měl ještě moc dobře) mi byl světonázor našeho šikovatele („dobřej dlabanec, dobrý poležení a trochu tý muzičky“) pro smích; teď po tom toužím. Jen žádné rozčilování nebo něco podobného nad abstraktními, pitomými politickými ideály. Vždyť je to všechno sv... – ach, odpusť! Svrab! Musím přemýšlet nad tím, jestli je pro mě jakožto jednotlivce vůbec nutné, aby Německo bylo nějak zvlášť velké a silné. Copak by člověk nemohl žít zrovna tak šťastně a spokojeně jako příslušník politicky bezmocného státu? Nebyla maličká zemička doslova ideální pro příjemné žití, pro rozkvět umění a věd? Víím, že dneska by člověka za takové myšlenky obvinili z kacířství, ale lidé, kteří v tomto směru nejvíce otvírají držku, se v místech, kde probíhají boje o politickou velikost „Říše“, bohužel nenacházejí.“* (s. 188–189) Tolik pohřešovaný devatenáctiletý Helmut Gründling.

Eskalace bitvy podnítila raketový nárůst fám: *„Nedělejte si o mne žádné starosti a o svátcích zažeňte všechny pochmurné myšlenky. Pozice v každém případě udržíme. Sám Vůdce k tomu dal rozkaz a nyní sám řídí operace v našem úseku. Včera nebo předevčírem byl dokonce sám poblíž, jeden náš kamarád ho viděl. Jistě si dovedete představit, že jsme od té doby naplnění pokojem a důvěrou.“* (s. 75) Víra, že Hitler nenechá své muže na holičkách, některé neopouštěla do samého konce: *„Dokud to bude mít v rukou náš milovaný Vůdce, tak v nás bude žít vůle, která nikdy neumdlí.“* (s. 121) *„On nás v tom Vůdce nenechá.“* (s. 106) *„[...] všichni pevně věříme Vůdci, který ještě nikdy nenechal žádného vojáka ve štychu.“* (s. 110) Jiní apelovali na své nejbližší v duchu národního socialismu: *„Ale Ty, můj milý chlapče, musíš být také hezky zdravý a musí se z Tebe stát rádný člen Hitlerjugend a později opravdový muž.“* (s. 233)

Zcela výjimečně nacházíme obranu sebe sama před „údajnými« zvěrstvy, jichž se měl německý voják v Sovětském svazu dopustit: *„Rus nám nadává do barbarů, kteří znásilňují ženy a děti, není to sprostáctví? Německý voják je pořád až moc hodný. Každopádně jsme hrdí, že jsme vás zatím uchránili před hrůzami bolševismu a i nadále budeme vynakládat všechny síly na to, abychom vás před nimi uchránili i v budoucnu.“* (s. 184) Nicméně pod tíhou historických faktů nemůže legenda o „čistém“ Wehrmachtu obstát.

Drtivá většina vojáků prahla po konci války a návratu domů: *„[...] prosme i nadále našeho Pána, a přijde den, kdy zase všichni půjdou po své práci a budou se moci starat o blaho svých rodin.“* (s. 202) Svým příbuzným sdělovali, aby si vážili toho, co mají, že si nikdo

nedokáže představit, co oni musí prožívat „tam“ na východě. Ke konci roku 1942 již nepochyboval o vážnosti situace nikdo. Obklíčení znamenalo hlad, vyčerpání a smrt. Blížící se konec přiměl nemálo mužů, aby naň připravili i své rodiny: „*Máme za sebou velmi krušné dny a naše situace je velmi vážná. Proto bych vás chtěl poprosit, abyste se postavili čelem i k možnosti, že se v tomto životě již neuvidíme.*“ (s. 268)

U mnohých dopisů je až s podivem, že je cenzor pustil (nevím, zda „korektura“ probíhala pouze ve Stalingradu, což by vysvětlilo mnohé): „*Jsou všechny tyhle útrapy trest Boží? [...] Už jsem jenom uzlíček roztřesených nervů. Srdce a mozek mám chorobně předrážděné a klepu se jak v horečce. Jestli mě za tenhle dopis postaví před vojenský soud a zastřelí, tak si myslím, že by to bylo pro tělo dobrodiní. Jsem bez naděje, a prosím vás, neplačte moc, až dostanete zprávu, že už nejsem.*“ (s. 204) Jiná ukázka: „*Zatím ještě žiju, ale to už není život, to jsou muka.*“ (s. 220)

Obklíčení vojáci měli strach ze zajetí, jak je patrné z posledních dopisů: „*Jsme už dlouho obklíčení, budeme bojovat do poslední patrony. Do zajetí nepůjdu.*“ (s. 269) Příslušníci Wehrmachtu byli nejen svědky, ale v mnoha případech i konkrétními pachatelí ukrutností na zajatcích Rudé armády a civilním obyvatelstvu. Dokázali si představit, co by je v zajetí čekalo. A jak víme, výsledek bitvy jim dal za pravdu.

K celé práci mám pouze jednu závažnější výtku. Citované dopisy by si bezesporu zasloužily podrobnější, vysvětlující poznámkový aparát. Mnohé údaje jsou běžnému čtenáři cizí. Další potíží vidím ve výběru materiálu, i když jsem si vědom, že bylo prakticky nemožné vybrat z tak obrovského množství dopisů „reprezentativní vzorek“, zachycující uvažování všech příslušníků šesté armády.

Polní pošta ze Stalingradu je cenným studijním materiálem (nejen) pro dějiny každodennosti. Svě si zde najde historik, sociolog, politolog či psycholog, nemluvě o „laskavém“ čtenáři. Pochvalu si zaslouží překlad, stejně jako pečlivá práce nakladatelství Academia, které již ve své ediční řadě Historie představilo mnoho zajímavých počinů.

Ladislav Kudrna

Regionální rozměry bojů za svobodu v litevském Šiauliai (mezinárodní vědecká konference *The Region In Fights For Freedom: history and memory*, 21. – 22. března 2013).

Severolitevské Šiauliai, čtvrté největší město v zemi, ležící na pomezí historických regionů Aukštaitija a Žemaitija, představuje kulturní a vzdělávací centrum oblasti. Ve dnech 21. a 22. března 2013 hostilo interdisciplinární mezinárodní vědeckou konferenci *The Region In Fights For Freedom: history and memory*. Jejím pořadatelem byla společnost Northern

Lithuania Research Centre, která působí na půdě Univerzity Šiauliai (Šiaulių Universitetas) a zaměřuje se na podporu výzkumu v tomto regionu napříč humanitními vědami.

Jednání konference bylo rozčleněno do třech bloků. Dopolední plenární jednání otevřel Romas Batūra, litevský badatel zabývající se partyzánskou válkou proti sovětské moci. Jeho příspěvek byl detailním pohledem na postoje a aktivity místního partyzánského velitele Jonase Žemaitise-Vytauta. Český historik Jan Kalous posléze vystoupil s referátem, v němž rozebral charakter poúnorových politických procesů v Československu. Lotyšská badatelka Maija Burima se prezentovala zajímavým literárním příspěvkem, reflektujícím způsoby líčení první světové války v textech lotyšských spisovatelů. Dopolední blok uzavíral Dangiras Mačiulis, který ve svém příspěvku přenesl posluchače do 60 km vzdáleného Kražiai. V roce 1893 tu v rámci kampaně proti litevskému nacionalismu carská vláda rozhodla zbourat místní katolický klášterní kostel. Poté co byly petice na záchranu kostela zamítnuty, shlukli se lidé k obraně kostela. Na následném ozbrojeném zásahu, který nařídil kaunaský guvernér, a soudním pronásledování katolíků vyložil Mačiulis cestu od regionálního incidentu k celonárodnímu symbolu boje za svobodu.

Odpolední jednání bylo rozděleno do dvou paralelních sekcí, z nichž první reflektovala boje za svobodu v historii a politice, druhá potom v pamětech a vzpomínkách. První sekci otevřel lotyšský historik Juris Ciganovs, který pojednal o odbojovém hnutí proti první sovětské okupaci Lotyšska v letech 1940 a 1941. Simonas Strelcovas z pořádající instituce se zaměřil na okolnosti a průběh povstání roku 1863 v severolitevských regionech. Jiří Urban uvedl posluchače do poměrů panujících na československém venkově po odstartování kolektivizace na jaře 1949 a přiblížil různé formy projevů odporu proti zakládání jednotných zemědělských družstev v severovýchodních Čechách. Tématem příspěvku Dainise Poziņše z Lotyšska byl útok proti dragounům detašovaným v řížské továrně Provodnik, ke kterému došlo před Vánocemi roku 1905. Barba Ekmane poté navázala tématem lotyšské armády coby původce národního sebevědomí. Dlouholetý pedagog pořadatelské univerzity Arūnas Gumuliauskas představil výzkum regionálních struktur nezávislého hnutí Sąjūdis v Šiauliai na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století. Český historik Libor Svoboda pojednal o aktivitách kurýrů západních zpravodajských služeb na území komunistického Československa coby fenoménu třetího odboje. Litevský badatel Gediminas Petrauskas prezentoval výsledky archeologických výzkumů protisovětského partyzánského hnutí v Balandiškiu, vzdáleném asi 70 km jihovýchodně od Šiauliai. S ohledem na v Litvě zavedenou praxi výstavby podzemních bunkrů lze do budoucna předpokládat rozmach archeologických metod při výzkumu soudobých dějin. Posledním řečníkem odpoledního bloku v této sekci byl lotyšský specialista na protisovětskou partyzánskou válku Zigmārs Turčinskis, který uzavřel jednání syntetickým po-

hledem na vývoj resistance po druhé sovětské okupaci Lotyšska po roce 1944 a vhodně tak navázal na předešlé vystoupení svého kolegy Ciganovse.

Paralelní pamětnická sekce odehrávající se výlučně v litevském jazyce zrcadlila témata partyzánské války proti sovětské okupační moci z pozice každodennosti, lingvistiky, fotografie a umění (např. pohledem na umělecké zobrazování litevských středověkých hraďů coby odkazu ke svrchované státnosti), propagandy (např. rozbořem sovětského satirického tisku) a přirozeně též paměťových studií. K rozvíjení dalších interdisciplinárních podnětů a diskusí byl prostor během večerní recepcce na půdě muzea Šiauliai „Aušra“ (v překladu svítání, úsvit). Zde si zájemci mohli prohlédnout nejen rozsáhlou expozici věnovanou proticarskému povstání roku 1863, ale i úchvatné prostory secesní vily Frenkelis, jedné z nejkrásnějších staveb dnešního Šiauliai, kterou v roce 1908 nechal vystavět židovský obchodník Chaimas Frenkelis a jejíž historie by vydala na samostatnou konferenci.

Druhý konferenční den byl ve znamení terénního programu, sestávajícího z návštěvy míst vztahujících se k hlavnímu tématu konference, tedy regionům v boji za svobodu, a z doprovodných přednášek. První zastávkou se v mrazivém dopoledni stal památník Sukileliai nedaleko šiauliaiského trhu. Byl postavený v roce 1935 podle návrhu architekta K. Reisonase na památku proticarského povstání v roce 1863. Po sovětské okupaci bylo jeho protiruské zasvěcení pochopitelně nežádoucí a monument mohl přežít jen díky fiktivní obecné dedikaci litevské státnosti. Odtud se účastníci přesunuli ke slavnému Kryžiu kalnas – Vrchu křížů. První kříže zde byly vztyčeny na památku povstalcům z roku 1831, které carský režim nedovolil pohřbít v regulérních rodinných hrobech, situace se pak opakovala po roce 1863. Na konci 19. století byla již tradice vztyčování křížů na tomto místě zakořeněna v širokém okolí a postupně přerůstala do celonárodního měřítká. V roce 1961 toto místo poprvé srovnali se zemí sovětské buldozery a znovuvztyčování křížů se tak na následujících 30 let stalo formou vzdoru utlačovaného národa. V září 1993 navštívil Vrch křížů i papež Jan Pavel II., při této příležitosti zde byla postavena malá kaple. Následující zastávkou se stal malebný větrný mlýn Radviliškio malūnas. Ve zdejším okolí získala rodící se litevská armáda v roce 1919 své první vítězství, jakož i velice potřebnou vojenskou kořist získanou v bojích proti Rusům a lotyšským Němcům. V Baisogale si poté účastníci u památníku z roku 2007 připomněli památku posledního popraveného (1969) účastníka partyzánských bojů z let 1944–1953. Po polední zastávce v dalším z půvabných litevských větrných mlýnů v Šeduvė se pokračovalo v návštěvě míst spojených s působením protisovětských partyzánů – po zastávce na pamětním místě Lietuvos Partizanų Ryšininkų Sąjū Sodyba, které připomíná ustavení sjednocujícího odbojového výboru LLKS (Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis) v roce 1949, následovala návštěva partyzánského památníku v Minaičiai. Nachází se zde autenticky zrekonstruovaný bunkr a expozice

k vývoji partyzánského hnutí odporu, jejíž autor dr. Darius Juodis z Litevského centra pro výzkum genocidy a resistance ve Vilniusu poskytl spolu s místní pamětnicí velice zasvěcený a poutavý výklad. Právě v těchto místech byla 16. února 1949 Deklarací LLKS vyhlášena kontinuita Litevské republiky. Poslední zastávkou druhého konferenčního dne bylo Muzeum povstání 1863 v Paberžė. Zdejší kněz Antanas Mackevičius byl jedním z vedoucích povstalců, které podporoval i někdejší majitel panství kníže Šilingas. Po potlačení povstání byl Mackevičius pověšen na hák a Šilingasova rodina vyhnána na Sibiř. Expozice vzniklá v roce 1993 prošla před dvěma lety inovací a na návštěvníka působí erudovaným a přitom velice svěžím dojmem, který umocňuje její vsazení do typické, poklidné krajiny litevského venkova.

Jiří Urban